

УДК 140.8

ЮЛІЯ МАЛІКОВА

асистент кафедри філософії, історії та соціально-гуманітарних дисциплін

*Донбаський державний педагогічний університет
(м. Слов'янськ, Україна)*

email: malikova.youl@gmail.com ORCID 0000-0001-9775-7381

ОЛЕКСАНДР ШУБІН

аспірант кафедри філософії, історії та соціально-гуманітарних наук,

*Донбаський державний педагогічний університет
(м. Слов'янськ, Україна)*

АЛАРМІЗМ: ВИТОКИ ФОРМУВАННЯ В УКРАЇНСЬКІЙ КУЛЬТУРНІЙ МОДЕЛІ

В останні десятиліття в філософському дискурсі все більшої актуальності набуває вивчення проявів алармістичного світосприйняття, разом з тим єдиний підхід, єдине визначення концепту в науковій літературі відсутнє, що призводить до «термінологічної плутанини», суттєво ускладнює процеси виведення нового філософського знання. Метою дослідження виступало вивчення формування витоків алармізму, етимологічного рівня концепту в українській культурній моделі. На основі аналізу теоретичних джерел можна зробити висновок, що алармізм являє собою світоглядне відчуття інтуїтивного рівня, яке виникає внаслідок емпірії людини як прагнення до збереження життя в несприятливих умовах оточуючого середовища, як намагання вижити у ситуації наявності екзистенціальних загроз. В основі алармізму – відчуття страху як універсального емоційного стану, абстрактного явища, яке впливає на людину та

соціум. Зважаючи на виявлену сутність алармізму, було проведене дослідження, спрямоване на вивчення особливостей формування витоків алармістичного світосприйняття в українській культурній моделі. В якості методу дослідження було обрано конструктивний аналіз.

Отримані результати дозволяють зробити висновок, що становлення витоків алармізму в українській культурі в найдавніші часи було пов'язане зі страхом фізичного знищення, наявністю явних, експліцитних загроз, однак поступово під впливом посилення ролі християнства в українському суспільстві страх перед фізичним знищенням було витіснено страхом перед смертю духовною, втратою надії на майбутнє, *Fear of Lord*.

Ключові слова: алармізм, страх, концепт, українська культура, витоки алармізму

Постановка проблеми. На початку нового тисячоліття людству не тільки не вдалось вирішити чисельні онтологічні проблеми, які супроводжують його протягом усього процесу історичного розвитку, але й довелось зустрітися з ситуацією їхнього поглиблення, набуття якісно нових в історичному вимірі масштабів. Поглиблення екзистенціальних проблем супроводжується поглибленням світоглядної кризи, формуванням алармістичного світосприйняття, особливої форми сприйняття та інтерпретації процесів, явищ, феноменів соціокультурної реальності. На сьогоднішній день в побутовому, публіцистичному, науковому та ін. дискурсах широко функціонує концепт «алармізм», разом з тим, єдиний підхід до розуміння смислу концепту відсутній, кожен з продуцентів вкладає в розуміння досліджуваної категорії власний індивідуальний суб'єктивно маркований зміст. Формується протиріччя, обумовлене широким функціонуванням концепту, який використовується для опису, характеристики сучасного стану людства, і відсутністю єдності у розумінні того,

який саме стан людини і людства може бути позначений як алармістичний. У свою чергу, відсутність єдності у розумінні сутності, внутрішнього смислу (сми́слів) концепту призводить по «концептуальної плутанини» (Л. Вітгенштайн), суттєво ускладнює процеси виведення нового наукового знання щодо стану, світовідчуття сучасного українського соціуму, що обумовлює актуальність теми дослідження.

Важливо додати, що на сьогоднішній день прояви, спалахи алармізму підлягають філософському осмисленню в контексті екологічних (Sullivan, Ozman-Sullivan, 2019), економічних (Wosnitza, 2019), демографічних (Korun, Yurdakök, Arslan, et al., 2020) та ін. проблем, які набувають глобального виміру. Особливої актуальності набувають дослідження посилення алармістичного світосприйняття у зв'язку з дигіталізацією суспільства, поширенням повідомлень алармістичного змісту (Sackett, 2018) та створенням так званого “false alarm effect (FAE)” або “crying wolf effect”(Thompson, Lin, Parsloe, 2017; Thompson et al., 2019). Разом з тим, незважаючи на появу зазначених робіт, алармізм як соціокультурний феномен залишається малодослідженим у сучасному науковому дискурсі. Роботи, присвячені дослідженню витоків формування концепту в українській культурній моделі, відсутні.

Окремо слід наголосити, що в українському науковому дискурсі дослідження алармізму практично відсутні (Наукова електронна бібліотека періодичних видань НАН України), що підвищує актуальність дослідження сутності феномену, витоків його формування в українському соціумі.

Відповідно, **метою дослідження** є вивчення формування витоків алармізму, етимологічного рівня концепту в українській культурній моделі.

Огляд теоретичних джерел: Алармізм як соціокультурний феномен. Перш за все слід зазначити, що стаття виступає продовженням серії публікацій, присвячених вивченню алармізму як одного з феноменів соціокультурного

буття в логіці філософського концептуального аналізу (Малікова, 2013).

Результати проведених досліджень дозволяються дефініювати алармізм як світоглядне відчуття інтуїтивного рівня, яке виникає внаслідок емпірії людини як прагнення до збереження життя в несприятливих умовах оточуючого середовища, як намагання вижити у ситуації наявності екзистенціальних загроз. Поширення функціонування концепту в 60-70-х роках минулого сторіччя було обумовлене посиленням та поглибленням екзистенціальних проблем, які набули глобального виміру, призвели до посилення історичного, соціального песимізму, гострого усвідомлення наближення до катастрофи. За суттю, алармістичне світосприйняття виступає своєрідною реакцією людства на посилення справжніх або уявних екзистенціальних загроз, закликає до подолання найактуальніших, найзначніших проблем, «містить в собі важливий раціональний момент: він надає відповідним проблемам статус серйозних соціальних проблем, що потребують до себе серйозного відношення людського соціуму» (Горбатюк, 2011).

Концепт як об'єкт філософських досліджень. В рамках даного дослідження концепт розглядається в логіці семантичного трикутника Фреге, так званих Fregean Thoughts (Burne, 2005, p. 231, McAlliste, 2019), як єдність, неподільна цілісність знаку, значення та смислу (McAlliste, 2019). Наявність зазначених структурних компонентів дозволяє виявити наступні рівні смислового наповнення концепту (Стернин, 2001; Степанов, 2004; Карасик, Стернин, 2005):

1) етимологічний: початковий етап концептуалізації виявленого, відокремленого фрагменту Всесвіту, який знаходиться на початковій стадії означення, наділення смислами – знак;

2) базовий, основний рівень, який включає сукупність експліцитних, «промовлених» значень, смислів – значення;

3) асоціативний рівень концепту: сукупність асоціативних, часто okazіональних, суб'єктивних значень – смисл.

Слід наголосити, що виявлення зазначених рівнів здійснюється виключно задля академічного дослідження, в дійсності всі рівні, всі смисли концепту виступають взаємопов'язаними та взаємообумовленими, формуючи єдність, цілісність структури. Крім того, слід зазначити, що, зважаючи на сформульовану мету дослідження, особливий інтерес являє собою етимологічний рівень алармізму, який відбиває витоки становлення концепту в українській культурній моделі, в українській свідомості, самосвідомості.

Історичні виміри становлення алармізму. В історичному вимірі поява концепту відноситься до XIV ст., коли він з'являється у старофранцузькій мові задля номінації заклик до зброї перед обличчям небезпеки, ворога, «до зброї!». Походить від лат. *illas + arma* (зброя), букв. «знаряддя праці (війни)» (*A New English Dictionary on Historical Principles*, 1888, p. 204).

Виникнувши внаслідок зустрічі з військовою небезпекою, внаслідок емпірії, досвіду окремої людини, вже в латинській мові концепт став використовуватись задля означення, характеристика станів (1) будь-якої небезпеки, (2) страху, терору, викликаного усвідомленням раптової небезпеки, загрози (*A New English Dictionary on Historical Principles*, 1888, p. 205), відчуттям власної кінцевості, наближення загибелі «антропологічного космосу» (В. Панненберг). Відповідно, в історичному вимірі в основі концепту – відчуття страху, тривоги, паніки.

Незважаючи на те, що алармізм виникає в рамках латинської культури, відчуття страху виступає універсальним емоційним станом. У філософському вимірі страх являє собою «абстрактне явище, яке відіграє важливу роль у житті людини, спричинюючи на неї певний вплив» (Карасик, Стернин, 2005, с. 249). Починаючи з античності і до доби Постмодерну, страх залишається актуальним об'єктом філософських студій, а

провідні мислителі будь-якої історичної доби намагаються знайти причини, виявити закономірності, які наділяють страх силою впливу на людину. Інакше кажучи, незважаючи не те, що концепт «алармізм» виступає породженням латинської культури, зважаючи на семантичне наповнення етимологічного рівню концепту, його тісний взаємозв'язок з відчуттям страху, небезпеки, паніки, розгубленості, усвідомленням власної кінцевості (М. Гайдеггер, А. Камю, Ж.-П. Сартр, К. Уїлсон), можна припустити, що (Н1) витoki алармізму знаходять своє відбиття, ті чи інші форми репрезентації в українській культурі, крім того, (Н2) прояви алармізму відбивають особливості національного світосприйняття.

Матеріал та методи дослідження. Зважаючи на сформульовану мету та гіпотези дослідження, спрямованість на виявлення особливостей проявів витоків алармізму в українській культурі від найдавніших часів, в якості матеріалу для аналізу було обрано «Повѣсть временныхъ лѣтъ ...» (Повесть временных лет, 1997). Зазначений рукопис є найдавнішим з відомих («Повесть временных лет», 1969 – 1978), містить свідчення щодо історичного розвитку української культури, що дозволяє виявити особливості проявів алармізму на найдавнішому етапі формування українського етносу.

В якості методу дослідження було обрано модель конструктивного аналізу, який виступає різновидом концептуального аналізу – одного з основних методів філософських досліджень (Audi, 1983, р. 87), дозволяє виявляти взаємозв'язки між «Definiendum and Definiens» (Kosterec, 2016, р. 224), відповідає сформульованій меті роботи.

Зазначена модель включає 6 основних етапів (Kosterec, 2016, р. 223):

St. 1: Виявлення початкового концептуального обґрунтування СВ;

St. 2: Формулювання концептуальної проблеми Р;

St. 3: Виявлення концептуальних взаємовідносин R;

St. 4: Дослідження, тестування Т взаємовідносин R в рамках концептуального обґрунтування СВ;

St. 5: Виявлення, обґрунтування нових взаємовідносин R в структурі СВ;

St. 6: Уточнення структури СВ на основі тестування взаємовідносин R.

Результати дослідження та їхнє обговорення. На першому етапі дослідження (St. 1) вважається доцільним звернутися до виявлення початкового обґрунтування витоків алармізму, відчуття страху.

Фундаментальні дослідження страху були здійснені в «Антології концептів» (Карасик, Стернин, 2005). На основі проведення емпіричних досліджень в концептуальній структурі були виявлені наступні складові: (1) боязнь, (2) острах, (3) переляк, (4) кошмар, (5) паніка, (6) страх, (7) жах (Карасик, Стернин, 2005, с. 251). Відповідно, страх, витoki алармізму у свідомості сучасної людини пов'язані з наведеними вище відчуттями (СВ). У той же час, наведені структурні компоненти страху відбивають особливості світосприйняття сучасної людини, тоді як, згідно до сформульованої мети, в рамках даного дослідження особливий інтерес становить виявлення особливостей формування витоків алармізму (Р) на ранніх етапах формування української культурної моделі.

Беручи до уваги виявлену проблему, на наступному етапі вважається доцільним звернутися до якісного аналізу особливостей функціонування представлених складових концепту, дослідження концептуальних відносин (R):

1. **Боязнь** – «почуття страху; побоювання, неспокій, викликані ким-, чим-небудь» (Словник української мови у 20 томах, 2010). Поява номінації відчуття в старослов'янській мові була пов'язана з дієсловом «бити» (Фасмер, 1986, с. 204), зі страхом фізичного насильства, військовими діями:

Слышавше же, козарє изыдоша противу съ княземъ своим каганомъ, и съступиша ся бити, и бывши брани межи ими, одолъ Святославъ козаром и городъ ихъ Бѣду Вежю взя – в

наведеному контексті алармістичні витоки пов'язані з військовими діями, битвами та полоном, що наближує смислове наповнення досліджуваного концепту зі змістом, сформованим в його структурі в рамках латинської культури. Інакше кажучи, в Україні, так само, як у європейських країнах, витоки алармізму, страх, паніка в історичному вимірі були пов'язані з війною, військовими діями та спричиненими загрозами.

Інший смисл має відчуття боязні в іншому контексті:

аще ли есть неимовитъ створивый убийство и ускочить, да ищють его, дондеже обряцется, да убьень будет – загибель, спричинення смерті сприймаються як «встановлення» справедливості. В наведеному аспекті відбиваються найдавніші праслов'янські вірування того періоду, коли релігія, мораль та право були невідокремлені одне від одного, а право кривавої помсти сприймалось як невід'ємна складова регулювання соціальних відносин: «вірування релігійні та громадські звичаї керували рукою месника. Екзистенціальні інтереси гуртожитку змушують його у відомих, спершу найважливіших злочинах вимагати помсти від потерпілого. Хто не мстить за тяжку образу, йому або членам його сім'ї заподіян, той зізнається ганебним, таким, що ображає божество і порушує свій обов'язок по відношенню до суспільства» (Фойницький, 2000, с. 11). Сприйняття вбивства, спричинення смерті як засобу встановлення, повернення справедливості відбиває той факт, що на ранніх етапах формування українського соціуму страх перед смертю виступав інструментом регуляції соціальних відносин.

В більш пізніх згадках значення відчуття боязні пов'язується з релігійними віруваннями:

е тѣрпяше бо дѣволь, власть имѣя надѣ всеми, съй бяше ему акы тѣрнѣ въ сердци, и тицашеся потребити оканный и наусты люди – у наведеному фрагменті 6491 (983) року розуміння страху пов'язується з системою релігійних вірувань, опозицією Бога – диявола, сформованою у рамках християнської світоглядної парадигми. Система прадавніх язичницьких вірувань, синкретичність свідомості, в якій право, релігія та

мораль були нерозривні, поступово змінюється, страх перед помстою з боку людини змінюється страхом перед Богом (Fear of Lord), який «отримує» право карати та милувати, свідомість українців поступово набуває есхатологічності, усвідомлення власної приреченості та безсилля перед Богом.

У відомостях 6488 (980) вперше зустрічається номінація відчуття боязні, похідної від «бити»:

Жена бо разумлива благословлена есть, боязнь же Господню да хвалит – посиленні позицій християнства в українському соціумі супроводжується прийняттям християнських цінностей, боязнь, іманентне перманентне відчуття страху, покора стають аксіологемами, які впливають на поведінку людини.

Відповідно, неведені приклади дозволяють зробити ряд висновків: (1) витоки алармізму в українській культурній моделі, відчуття боязні в найдавніші часи були зв'язані, перш за все, з військовими діями, військовими загрозами та їхніми наслідками для людини; (2) у найдавніші часи страх являв собою не просто особливий емоційний стан, але й виконував роль регуляції системи соціальних відносин, засобом відновлення соціальної справедливості; (3) з прийняттям християнства алармістичне сприйняття починає пов'язуватись с Богом, формується Fear of Lord як невід'ємна складова української ментальності.

2. Острах, страх (від праслав. *страхъ*) – «стан хвилювання, тривоги, неспокою, викликаний чеканням чого-небудь неприємного, небажаного» (Словник української мови у 20 томах, 2010).

Слід зазначити, що кількість звернень до зазначеного відчуття вкрай обмежена, згадки відносяться до 6463 (955), 6494 (986) рр.:

Възненавидѣша бо премудрость, а страха Господня не изволиша, ни хотяху моихъ внимати свѣтъ, подражаху же моя обличения – номінація відчуття страху відбувається в рамках стійкої конструкції, пов'язаної з ім'ям Бога. Відповідно, можна

зробити висновок, що поява, усвідомлення відчуття страху як стану хвилювання, тривоги, паніки як невід'ємних складових алармістичного світогляду, була пов'язана з прийняттям християнства та перекладної літератури, на відміну від боязні, відчуття небезпеки, обумовленого емпіричним досвідом, яке сформувалось в українській культурі в найдавніші часи.

Крім того, звернення до відчуття страху відбувається у передмові рукопису:

Законъ же и у ктириянь, глаголемии върахмане и островичи, иже от прадѣдъ показаньемъ и благочестьемъ мясь не ядуще, ни вина пьюще, ни блуда творяще, никакояже злобы творяще, страха ради многа – номінація страху представлена як засіб регуляції поведінки особистості, засіб подолання «гріху», запобігання злу: никакояже злобы творяще, страха ради многа.

Відповідно, на основі виявлення особливостей репрезентації страху в рукописі можна зробити наступні висновки: (1) на відміну від боязні, яка виступає слідством емпіричного досвіду людини, реакцією на наявність реальної загрози або сприйняттям особистістю чогось як загрози, супроводжує людство з найдавніших часів, страх приходить в українську свідомість, в українську культуру з християнством; (2) відчуття страху становить сутність християнства, його духовну вісь, пронизує всі аспекти життєдіяльності людини та людства; (3) страх в найдавніші часи не мав негативних асоціацій, сприймався як засіб регуляції соціальних взаємовідносин, засіб запобігання гріха; (4) страх супроводжується укоріненням в українській свідомості християнських цінностей, аксіологем, які починають регулювати поведінку людини та соціуму.

3. Переляк – «почуття страху, боязні» (Словник української мови у 20 томах, 2010). Звернення до номінації переляку, тимчасового відчуття страху в рукописі, перш за все, пов'язане з біблійським міфом про Вихід євреїв з Єгипту:

Мати же Моисѣова, убоявшися сего погубления, взявши младенѣць, вложи въ крабѣцию и, несши, постави в лузѣ – в

наведеному прикладі звернення до номінації страху, скоріш за все, відбувається під впливом тесту оригіналу.

Інці конотативні смисли представлені в наступному прикладі:

*Видѣвши же грѣцѣ, убоиашася, и ркоша; выславше ко Ольгови: «Не **погубляй** город, имемься по дань, якоже хоцеши». И устави Олегъ вои, и вынесоша ему брашна и вино, и не прия его — бѣ бо устроено съ отравою. И **убоиашася** грѣцѣ и ркоша: «Нѣсть се Олегъ, но **святый Дмитрий**, посланъ на ны от Бога» (6415 (907) р.):* в наведеному прикладі звернення до номінації страху, переляку відбиває дві основні тенденції, пов'язані у свідомості українців з витоками алармізму: (1) відчуття страху, переляку пов'язане з військовими діями та загрозами; (2) в наведеному прикладі страх перед військовими діями супроводжується страхом перед Святим. Відповідно, найдавніші страхи перед війною, фізичним знищенням доповнюються «страхом Божим» перед знищенням духовним та втратою надії на спасіння.

Але вже у відомостях щодо 6479 (971) р. сприйняття переляку кардинально змінюється:

*Видѣвъ же русь и **убоиашася** зъгло множества вой, и рече Святославъ: Уже намъ нѣкамо ся дѣти, и волею и неволею стати противу. Да не **посраим** земли Руские, но ляжемь костью ту, и мертвы бо **сорома** не имеетъ. Аще ли побѣгнемъ, то **срамъ** нам* – в наведеному контексті відбивається негативне оцінювання переляку, який починає сприйматися як негативна якість, прояв слабкості, стає символом *сорома, срама*.

Відповідно на основі проведеного аналізу можна зробити ряд висновків: (1) зміст, сприйняття відчуття переляку в українській культурі, українській свідомості суттєво змінюється протягом досліджуваного періоду, на прикладі сприйняття зазначеного відчуття рельєфно, яскраво відбувається перехід страху, витоків алармізму з зовнішнього відносно до особистості світу, з емпірії, до внутрішньої, внаслідок чого на початкових етапах функціонування складової етимологічного

рівня концепту відчуття страху, алармістичні спалахи пов'язують одночасно і з військовими (зовнішніми) загрозами, і загрозами внутрішніми, страхом втрати надії на майбутнє буття; (2) внаслідок набуття концептом додаткових, національно маркованих значень, його смислове навантаження, внутрішній сенс переходить в свою діалектичну протилежність: якщо у найдавніші часи страх, переляк допомагав людині вижити, вчасно і адекватно реагувати на небезпеки, з посиленням ролі християнства він став сприйматися як прояв слабкості, соціально засуджувана якість, символ *сорома, срама*, позитивні конотації змінюються на негативні.

4. **Кошмар** – «важке, страшне, гнітюче видіння» (Словник української мови у 20 томах, 2010). Номінація виступає запозиченням з французької, уперше у словниках була зафіксована у 1835 р. (Этимологический словарь современного русского языка, 2010, с. 435). У рукопису звернення до номінації відсутні.

5. **Паніка** – «раптове замішання, розгубленість або прояв страху при справжній чи уявній небезпеці (звичайно як масове явище)» (Словник української мови у 20 томах, 2010). Використання номінації відчуття уперше фіксується у словниках у 1861 р. (Этимологический словарь современного русского языка, 2010, с. 108). У рукопису звернення до номінації відсутні.

6. **Жах** – «почуття, стан дуже великого переляку, страху, що охоплює кого-небудь» (Словник української мови у 20 томах, 2010). Зазначене відчуття представлено у «Повісті ...» у розповіді про Хрещення Русі (6496 (988) р.):

И рѣста ей брата: Еда како обратить Богъ Рускую землю в покаяние, а Грѣчкую землю избавиши от лютыя рати – відчуття жаху, страху пов'язане з військовими діями, страхом фізичного знищення. Разом з тим, в наведеному контексті відбувається протиставлення військових дій прийняттю християнства, яке починає сприйматися як засіб позбавлення страху, загроз, які лежать в основі страху, відчувається

впровадження та відбиття у свідомості українців принципів ненасильства, християнських цінностей.

У відповідності до процедури дослідження наступним етапом роботи є виявлення, тестування виявлених взаємовідносин між виявленими складовими страху української ментальності в найдавніші часи зі складовими страху сучасного суспільства (СВ). Результати порівняльного аналізу представлені в Табл.:

Таблиця. Результати порівняльного аналізу відчуття страху в українському суспільстві найдавніших часів та сьогодення

Найдавніші часи	Сьогодні
Боязнь – почуття страху; побоювання, неспокій, викликані ким-, чим-небудь	
Острах, страх – стан хвилювання, тривоги, неспокою, викликаний чеканням чого-небудь неприємного, небажаного	
Переляк – почуття страху, боязні	
	Кошмар – важке, страшне, гнітюче видіння
	Паніка – раптове замішання, розгубленість або прояв страху при справжній чи уявній небезпеці (звичайно як масове явище)
Жах – почуття, стан дуже великого переляку, страху, що охоплює кого-небудь	

На етапі виявлення взаємовідносин R в структурі СВ на основі представлених результатів можна зробити висновок, що етимологічний рівень концепту «алармізм» включав у себе відчуття боязні, остраху, страху, переляку та жаху. В історичному вимірі найдавнішим проявом алармістичного світосприйняття виступає відчуття боязні, пов'язане у свідомості українців, перш за все, зі спричиненням фізичного насильства, військовими діями, загрозою полону, загибелі, фізичного знищення.

З військовими діями, загрозою фізичного знищення смерті були пов'язані у свідомості українців відчуття переляку, жаху. Виявлені закономірності дозволяють зробити висновок щодо

універсалізації процесів формування алармізму на початкових етапах становлення: як в латинській, так і в українській культурі поява концепту була пов'язана з військовими діями, загрозою фізичному виживанню, сам концепт, за словами Т. В. Горбатюка, «історично виник не з релігії або будь-якої філософії, ідеології взагалі, а з досвіду і конкретної емпірії людей» (Горбатюк, 2011).

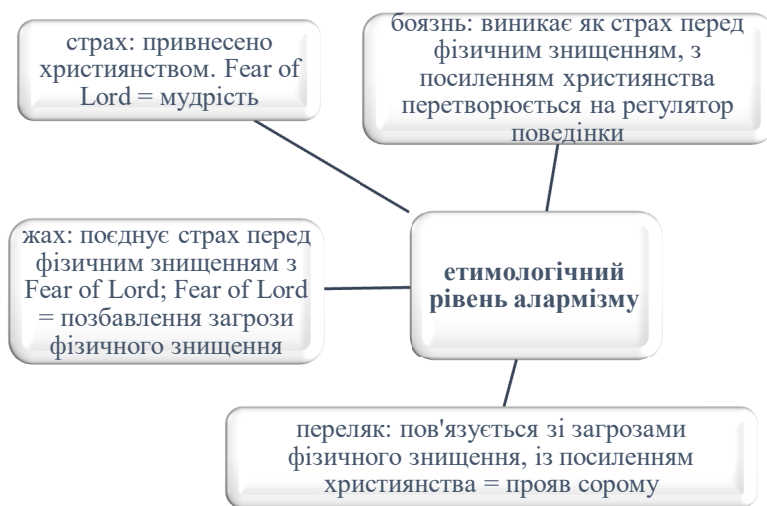
Важливо зазначити, що прояви алармістичного світосприйняття не завжди мали негативне значення у житті людини: в найдавніші часи страх, жах перед помстою, смертю, страх, пов'язаний з фізичним знищенням, виступав засобом регуляції системи соціальних взаємодій, інструментом «відновлення» соціальної справедливості, своєрідною превентивною мірою проти свавілля.

Окремо слід наголосити, що поява страху як прояву алармізму в українській культурі була пов'язана безпосередньо з християнством. З прийняттям християнства страх перед фізичним знищенням поступово заміщується страхом перед Богом, Fear of Lord, перед знищенням духовним, пов'язується з втратою надії на майбутнє буття. У структурі концепту з'являються додаткові значення, сформовані переважно під впливом системи християнських релігійних вірувань. Страх починає сприйматися не стільки як негативне відчуття, скільки як іманентна складова людського буття, як визнання, інтеріоризація особистістю відчуття власної приреченості, кінцевості, надії на більш справедливе життя - після - смерті, як «начало премудрости». Страх починає виступати аксіологемою, чинником, який детермінує поведінку людини,.

Важливо відмітити, що, на відміну від проявів алармізму, пов'язаних зі страхом духовного знищення, відчуття страху, тривоги, пов'язані зі знищенням фізичним, з посиленням християнства стали підлягати переосмисленню, набувати негативних смислів, ставали символом сорому, проявів слабкості. Відповідно, під впливом християнства інтенції людини на збереження життя, перш за все, як фізичної сутності

змістилися на намагання зберегти власну духовну сутність, навіть при знищенні фізичному, у свідомості українців сформувалось здатність до самопожертви як одна з визначальних рис національного українського характеру, національної ментальності.

Слід зазначити, що внаслідок розвитку українського суспільства структура концепту була поширена, сформувались нові додаткові смисли, прояви алармістичного світосприйняття. Іншими словами, прояви страху, алармізму в сучасному українському суспільстві більш варіативні, більш багаточисленні, ніж на досліджуваному етапі. Відповідно, на останньому етапі дослідження (St. 6) конкретизація структури концепту «алармізм», його етимологічного рівня в українському суспільстві представлена у вигляді Мал.:

Малюнок. Структура етимологічного рівня концепту «алармізм» в українській культурі

Висновки. Відповідно, на основі проведеного аналізу можна зробити висновок, що, незважаючи на те, що формування концепту «алармізм» відбувається в рамках латинської

культури, в його основі – відчуття страху, інтуїтивне прагнення людини врятуватися в умовах наявності безпосередньої загрози фізичному існуванню. Зважаючи на те, що страх – відчуття універсальне, яке пронизує більшість систем релігійних вірувань, можна зробити висновок, що витоки алармізму є невід’ємною складовою української культури від найдавніших часів.

На основі проведеного аналізу було виявлено, що перші прояви алармізму в українському суспільстві, так само, як і в латинській культурі, були пов’язані з військовими діями, загрозою фізичного знищення, смерті, безпосередньої емпірією людини. Відчуття страху було викликано наявними, реальними, експліцитними загрозами.

З посиленням християнства страх фізичного знищення поступився Fear of Lord, неявному, невербалізованому, імпліцитному, підсвідомому страху перед духовним знищенням. Витоки алармізму, страх перетворюються на духовну цінність, регулюючи поведінку особистості, системи соціальних взаємодій, впливаючи на формування національної свідомості, національного характеру українців.

Більш того, прояви алармізму, спричинені страхом фізичного знищення, поступово перетворюються на символ слабкості, сорому, соціально засуджувану рису, в аксіологічній національній свідомості формується здатність до самопожертви, прагнення до збереження власної духовності, навіть під загрозою фізичного знищення.

Результати дослідження дозволяють підтвердити висунуті гіпотези: (H1) витоки алармізму знаходять своє відбиття українській культурі; (H2) прояви алармізму відбивають особливості національного світосприйняття.

Важливо, наголосити що наведена структура етимологічного рівня досліджуваного концепту базується виключно на аналізі проявів алармізму, зафіксованих в «Повісті...». Робота в зазначеному напрямку повинна бути продовжена, спрямована на уточнення структури, смислу,

особливостей проявів алармізму в історичному минулому, в сучасному українському суспільстві, мистецтві, науці.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Горбатюк Т. В. Опозиція трансгуманізм і алармізм: перспективи розвитку/ Т. В. Горбатюк // Вісник Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна. Серія «Теорія культури і філософія науки». 2011. № 940. Вип. 42. URL: <https://periodicals.karazin.ua/thcphs/article/view/1990/1671>

2. Карасик В.И., Стернин И.А. Антология концептов/ В. И. Карасик, И. А. Стернин. Том 1. Волгоград: Парадигма, 2005. 352 с.

3. Малікова Ю. Методологічні засади дослідження алармізму як культурного феномену / Ю. Малікова // Культура народів Причорномор'я. 2013. № 265. С. 143-146.

4. Наукова електронна бібліотека періодичних видань НАН України// Інститут програмних систем НАН України. URL: <http://dspace.nbuv.gov.ua/search> (date of access: 23.09.2020).

5. «Повесть временных лет»/ В. А. Кучкин // Большая советская энциклопедия : [в 30 т.] / гл. ред. А. М. Прохоров. 3-е изд. М. : Советская энциклопедия, 1969—1978. URL: <http://bse.uaio.ru/BSE/bse30.htm#x000>

6. Повесть временных лет / Подготовка текста, перевод [на современную орфографию] и комментарии О. В. Творогова // Библиотека литературы Древней Руси / РАН. ИРЛИ; Под ред. Д. С. Лихачева, Л. А. Дмитриева, А. А. Алексева, Н. В. Поньрко. СПб.: Наука, 1997. Т. 1: XI—XII века. 543 с. По Ипатьевскому списку, хранящемуся в Библиотеке РАН (шифр 16.4.4). Электронная версия издания, публикация Института русской литературы (Пушкинский Дом) РАН. URL: [https://ru.wikisource.org/wiki/Повесть_временных_лет_\(Нестор\)/1997_\(ДО\)](https://ru.wikisource.org/wiki/Повесть_временных_лет_(Нестор)/1997_(ДО))

7. Словник української мови у 20 томах. Т. 1 : А — Б / [уклад.: Л. Л. Шевченко та ін.; голов. наук. ред. В. М. Русанівський]. 2010. 912 с.// Національна словникова база

(НСБ) Українського мовно-інформаційного фонду. URL: <https://services.ulif.org.ua/expl/Entry/index?wordid=5309&page=199>

8. Степанов Ю.С. Константы: Словарь русской культуры/ Ю. С. Степанов. 3-е. изд., испр. и доп. М.: Академ. проект, 2004. 991 с.

9. Стернин И. А. Методика исследования структуры концепта/ И. А. Стернин // Методологические проблемы когнитивной лингвистики. Воронеж : Воронежский государственный университет, 2001. С. 58-65.

10. Фасмер М. Этимологический словарь русского языка/ М. Фасмер. Том 1 (А — Д). Москва: «Прогресс», 1986. 576 с.

11. Фойницкий И. Я. Учение о наказании в связи с тюремоведением/ И. Я. Фойницкий. М., 2000. 464 с.

12. Этимологический словарь современного русского языка / Сост. А.К. Шапошников: в 2 т. Т. 1. М. : Флинта : Наука, 2010. 584 с.

13. A New English Dictionary on Historical Principles: Founded Mainly on the Materials Collected by the Philological Society. 1888. Volume I. A and B. Oxford: At the Clarendon Press.

14. Audi R. The Application of Conceptual Analysis/ R. Audi// *Metaphilosophy*. 1983. Vol. 14. No. 2. P. 87 – 106.

15. Byrne A. Perception and Conceptual Content// E. Sosa and M. Steup (eds), *Contemporary Debates in Epistemology*. Chichester, England: Blackwell. 2005. P. 231– 250.

16. Korun O., Yurdakök O., Arslan A. et al. The impact of COVID-19 pandemic on congenital heart surgery practice: An alarming change in demographics/ O. Korun, O. Yurdakök, A. Arslan et al.// *Journal of Cardiac Surgery*. 2020. P. 1–5. DOI: [org/10.1111/jocs.14914](https://doi.org/10.1111/jocs.14914)

17. Kosterec M. Methods of Conceptual analysis/ M. Kosterec. *Filozofia*. 2016. Vol. 71. Iss. 3. P. 220 – 230

18. McAlliste B. Conceptualism and Concept Acquisition/ B. McAlliste// *Theoria*. 2019. URL: <https://onlinelibrary.wiley.com/DOI:/10.1111/theo.12209>

19. Sackett R. Liberal Alarms: West German Press Coverage of US Civil Rights, 1950s to 1966. *German Life and Letters*. 2018. Vol. 71, Iss. 3. P. 308-330. DOI: [org/10.1111/glal.12197](https://doi.org/10.1111/glal.12197)

20. Sullivan G. T., Ozman-Sullivan S. K. Alarming evidence of widespread mite extinctions in the shadows of plant, insect and vertebrate extinctions/ G. T. Sullivan, S. K. Ozman-Sullivan// *Austral Ecology*. 2020. URL: <https://onlinelibrary.wiley.com/doi/10.1111/aec.12932>. DOI: [org/10.1111/aec.12932](https://doi.org/10.1111/aec.12932)

21. Thompson C. M., Romo L. K., Ben-Israel P., Owens M., Keita S. Social network members' responses to friends' breakup false alarms/ C. M. Thompson, L. K. Romo, P. Ben-Israel, M. Owens, S. Keita// *Personal Relationships*. 2019. Vol. 26. Iss. 3. P. 383-539. DOI: [org/10.1111/perc.12291](https://doi.org/10.1111/perc.12291)

22. Thompson C. M., Lin H., Parsloe S. Misrepresenting health conditions through fabrication and exaggeration: An adaptation and replication of the false alarm effect/ C. M. Thompson, H. Lin, S. Parsloe// *Health Communication*. 2017. Vol. 33. P. 562–575. DOI: [org/10.1080/10410236.2017.1283563](https://doi.org/10.1080/10410236.2017.1283563)

23. Wosnitza J. H. Alarm index for institutional bank runs/ J. H. Wosnitza// *International Journal of Finance & Economics*. 2019. Vol. 24. Iss. 3. P. 1254-1270. DOI: [org/10.1002/ijfe.1715](https://doi.org/10.1002/ijfe.1715)

YULIIA MALIKOVA

*Assistant of the Department of Philosophy, History and Socio-Humanitarian Sciences,
Donbas State Pedagogical University
(Sloviansk, Ukraine)
email: malikova.youl@gmail.com ORCID 0000-0001-9775-7381*

ALEXANDER SHUBIN

post-graduate student of the Department of Philosophy, History and Socio-Humanitarian Sciences,

Donbas State Pedagogical University
(Sloviansk, Ukraine)

ALARMISM: ORIGINS OF FORMATION IN THE UKRAINIAN CULTURAL MODEL

In recent decades the study of alarmistic manifestations, representations of alarmistic worldview have become increasingly relevant in philosophical discourse, however, a single approach, a single definition of the concept in the scientific literature is missing. Absence of universal conception leads to "terminological confusion", significantly complicates the derivation of new philosophical knowledge. The aim of the study was to study the formation of the origins of alarmism, the etymological level of the concept in Ukrainian cultural model. Based on the analysis of theoretical sources, we can conclude that alarmism is a worldview of intuitive level, which arises as a result of human empiricism, as a desire to save lives in adverse environmental conditions, as an attempt to survive in a situation of existential threats. At the heart of alarmism is the feeling of fear as a universal emotional state, as an abstract phenomenon that affects people and society. Taking into account the identified nature of alarmism, the study was conducted to investigate the peculiarities of the formation of the origins of the alarmist worldview in Ukrainian cultural model. Constructive analysis was chosen as the research method.

The results allow us to conclude that the origins of alarmism in Ukrainian culture in ancient times were associated with fear of physical destruction, with the presence of obvious, explicit threats. Under the influence of strengthening Christianity' role in Ukrainian culture fear of physical destruction was replaced by fear of spiritual death, loss of hope for the future, Fear of Lord.

Key words: alarmism, fear, concept, Ukrainian culture, origins of alarmism.

ЮЛИЯ МАЛИКОВА

*ассистент кафедры философии, истории и социально-гуманитарных дисциплин,
Донбасский государственный педагогический университет*

(г. Славянск, Украина)

email: malikova.youl@gmail.com ORCID 0000-0001-9775-7381

АЛЕКСАНДР ШУБИН

*аспирант кафедры философии, истории и социально-гуманитарных наук,
Донбасский государственный педагогический университет*

университет

(г. Славянск, Украина)

**АЛАРМИЗМ: ИСТОКИ ФОРМИРОВАНИЯ В
УКРАИНСКОЙ КУЛЬТУРНОЙ МОДЕЛИ**

В последние десятилетия в философском дискурсе все большую актуальность приобретает изучение проявлений алармистического мировосприятия, вместе с тем единый подход, единое определение концепта в научной литературе отсутствует, что приводит к «терминологической путанице», существенно затрудняет вывод нового философского знания. Целью исследования выступало изучение формирования предпосылок алармизма, этимологического уровня концепта в украинской культурной модели. На основе анализа теоретических источников можно сделать вывод, что алармизм представляет собой мировоззренческое ощущение интуитивного уровня, которое возникает в результате эмпирии человека как стремление к сохранению жизни в неблагоприятных условиях окружающей среды, как попытка выжить в ситуации наличия экзистенциальных угроз. В основе алармизма – чувство страха как универсального

емоционального состояния, абстрактного явления, которое влияет на человека и социум. Принимая во внимание сущность алармизма, было проведено исследование, направленное на выявление особенностей формирования предпосылок алармистического мировосприятия в украинской культурной модели. В качестве метода исследования был выбран конструктивный анализ.

Полученные результаты позволяют сделать вывод, что становление предпосылок алармизма в украинской культуре в древние времена было связано со страхом физического уничтожения, наличием явных, эксплицитных угроз, однако постепенно под влиянием усиления роли христианства в жизни украинского социума страх перед физической смертью был вытеснен страхом перед смертью духовной, потерей надежды на будущее, *Fear of Lord*.

Ключевые слова: алармизм, страх, концепт, украинская культура, истоки алармизма

REFERENCES

1. Horbatiuk T. V. (2011). Opozytsiia transhumanizm i alarmizm: perspektyvy rozvytku [Opposition transhumanism and alarmism: prospects for development] In *Visnyk Kharkivskoho natsionalnoho universytetu imeni V. N. Karazina. Seriiia «Teoriia kultury i filozofiiia nauky» [Bulletin of VN Karazin Kharkiv National University. Series "Theory of Culture and Philosophy of Science"]*. № 940. Vol. 42. Retrieved from: <https://periodicals.karazin.ua/thcphs/article/view/1990/1671> [In Ukrainian]
2. Karasyk V.Y., Sternyn Y.A. (2005). *Antolohyia kontseptov [Anthology of concepts]*. T. 1. Volgograd: Paradyhma. [In Russian]
3. Malikova Yu. (2013). Metodolohichni zasady doslidzhennia alarmizmu yak kulturnoho fenomenu [Methodological principles of research of alarmism as a cultural phenomenon] In *Kultura narodov*

Prychernomoria [Culture of the peoples of the Black Sea region]. № 265. P. 143-146. [In Ukrainian]

4. *Naukova elektronna biblioteka periodychnykh vydan NAN Ukrainy [Scientific electronic library of periodicals of the NAS of Ukraine].* Instytut prohramnykh system NAN Ukrainy [Institute of Software Systems of the NAS of Ukraine]. Retrieved from: <http://dspace.nbuv.gov.ua/search> [In Ukrainian]

5. «Povest' vremennykh let» [The Tale of Bygone Years] In *Bol'shaya sovetskaya enciklopediya [Great Soviet Encyclopedia: [in 30 volumes]]* / Ed. V. A. Kuchkin; Ch. ed. A. M. Prohorov. 3-d ed. Moscow: Sovetskaya enciklopediya, 1969—1978. Retrieved from: <http://bse.uaio.ru/BSE/bse30.htm#x000> [In Russian]

6. *Povest' vremennykh let [The Tale of Bygone Years] (1997).* / Eds. O. V. Tvorogova, D. S. Lihacheva, L. A. Dmitrieva, A. A. Alekseeva, N. V. Ponyrko. St. Petersburg: Nauka, 1997. Vol. 1: XI—XII c. Po Ipat'evskomu spisku, hranyashchemusya v Biblioteke RAN (shifr 16.4.4) [According to the Ipatiev list kept in the RAS Library (code 16.4.4)]. Elektronnaya versiya izdaniya, publikaciya Instituta russkoj literatury (Pushkinskij Dom) RAN [Electronic version of the publication, publication of the Institute of Russian Literature (Pushkin House) RAS]. Retrieved from: <https://ru.wikisource.org/wiki/> [in Old Russian]

7. *Slovyk ukrainskoi movy u 20 tomakh [Dictionary of the Ukrainian language in 20 volumes].* (2010). Vol. 1: A — B / Eds. L. L. Shevchenko, V. M. Rusanivskiy]. Natsionalna slovnykova baza (NSB) Ukrainskoho movno-informatsiinoho fondu [National Dictionary Database (NSB) of the Ukrainian Language and Information Fund]. Retrieved from: <https://services.ulif.org.ua/exp/Entry/index?wordid=5309&page=199> [In Ukrainian]

8. Stepanov Yu. S. (2004). *Konstanty: Slovar' russkoj kul'tury [Constants: Dictionary of Russian culture].* 3-d ed. Moscow: Akadem. Proekt. [In Russian]

9. Sternin I. A. (2001). Metodika issledovaniya struktury koncepta [Methodology for studying the structure of the concept] In *Metodologicheskie problemy kognitivnoj lingvistiki [Methodological problems of cognitive linguistics]*. Voronezh: Voronezh State University. P. 58-65. [In Russian]

10. Fasmer M. (1986). *Etimologicheskij slovar' russkogo yazyka [Etymological dictionary of the Russian language]*. Vol. 1 (A — D). Moscow: «Progress». [In Russian]

11. Fojnickij I. Ya. (2000). *Uchenie o nakazanii v svyazi s tyur'movedeniem [The doctrine of punishment in connection with prison science]*. Moscow. [In Russian]

12. *Etimologicheskij slovar' sovremennogo russkogo yazyka [Etymological dictionary of the modern Russian language]* (2010). / Ed. A.K. Shaposhnikov. Vol. 1. Moscow: Flinta : Nauka. [In Russian]

13. *A New English Dictionary on Historical Principles: Founded Mainly on the Materials Collected by the Philological Society* (1888). Vol. I. A and B. Oxford: At the Clarendon Press. [in English]

14. Audi R. (1983). The Application of Conceptual Analysis. *Metaphilosophy*, Vol. 14, No. 2. P. 87 – 106. [in English]

15. Byrne A. (2005). Perception and Conceptual Content. In E. Sosa and M. Steup (eds), *Contemporary Debates in Epistemology* (pp. 231– 250). Chichester, England: Blackwell. [in English]

16. Korun O, Yurdakök O, Arslan A. et al. (2020). The impact of COVID-19 pandemic on congenital heart surgery practice: An alarming change in demographics. *Journal of Cardiac Surgery*. P. 1– 5. DOI: org/10.1111/jocs.14914 [in English]

17. Kostrec M. (2016). Methods of Conceptual analysis. *Filozofia*, Vol. 71, Iss. 3. P. 220 – 230. [in English]

18. McAlliste B. (2019). Conceptualism and Concept Acquisition. *Theoria*. Retrieved from: <https://onlinelibrary.wiley.com/> DOI: /10.1111/theo.12209 [in English]

19. Sackett R. (2018). Liberal Alarms: West German Press Coverage of US Civil Rights, 1950s to 1966. *German Life and Letters*, Vol. 71, Iss. 3. P. 308-330. DOI: [org/10.1111/glal.12197](https://doi.org/10.1111/glal.12197) [in English]

20. Sullivan G. T., Ozman-Sullivan S. K. (2020). Alarming evidence of widespread mite extinctions in the shadows of plant, insect and vertebrate extinctions. *Austral Ecology*. Retrieved from: <https://onlinelibrary.wiley.com/doi/10.1111/aec.12932>.

DOI:[org/10.1111/aec.12932](https://doi.org/10.1111/aec.12932) [in English]

21. Thompson C. M., Romo L. K., Ben-Israel P., Owens M., Keita S. (2019). Social network members' responses to friends' breakup false alarms. *Personal Relationships*, Vol. 26, Iss. 3. P. 383-539. DOI: [org/10.1111/pere.12291](https://doi.org/10.1111/pere.12291) [in English]

22. Thompson C. M., Lin H., & Parsloe S. (2017). Misrepresenting health conditions through fabrication and exaggeration: An adaptation and replication of the false alarm effect. *Health Communication*, 33, P. 562–575. DOI: [org/10.1080/10410236.2017.1283563](https://doi.org/10.1080/10410236.2017.1283563) [in English]

23. Wosnitza J. H. (2019). Alarm index for institutional bank runs. *International Journal of Finance & Economics*, Vol. 24, Iss. 3, P. 1254-1270. DOI: [org/10.1002/ijfe.1715](https://doi.org/10.1002/ijfe.1715) [in English]